

Т.М. Мельник, канд. екон. наук, доц., О.В. Дейнека,

Українська академія банківської справи НБУ

ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА:

СУТНІСТЬ, ФОРМИ ТА ВИДИ

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання значно змінилися основні фактори економічного зростання підприємств. Якщо раніше їх розвиток здійснювався, в основному, за рахунок розширеного залучення до виробництва трудових ресурсів, виробничих потужностей, сировини, матеріалів і енергії, то на сьогодні вирішення багатьох задач стало можливим лише на основі підвищення ефективності діяльності шляхом повного використання досягнень науково-технічного прогресу, енергетичних, трудових, капітальних і фінансових ресурсів, які і формують потенціал суб'єкта господарювання. Потенціал підприємства є не лише узагальнюючим показником конкурентоздатності, але і матеріальною умовою виробництва взагалі. Отже, від його величини, структури, змісту і рівня використання залежить кількість і якість матеріальних благ, що створюються. Тому визначення структурних і об'ємних показників потенціалу вітчизняних підприємств, їх прогноз на перспективу - найважливіша частина довготривалої програми економічного розвитку.

Особливість потенціалу полягає в тому, що в нього входять як результати поточних періодів виробництва, так і елементи, накопичені за весь попередній етап розвитку підприємства. Тому категорія потенціалу має важливе значення для оцінки ефективності виробництва як у поточному періоді, так із урахуванням довготривалих тенденцій. А її використання при аналізі закономірностей розширеного відтворення істотно збагачує соціально-економічні характеристики даного процесу і уточнює їх. Теоретичне і практичне значення потенціалу для економіки полягає також в тому, що його величина і зміст дозволяють виявити ефективність взаємозв'язків показників діяльності і структуру підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що початок дослідження даної категорії розпочався ще за років Радянського Союзу. А саме - у 80-х роках ХХ ст. значна кількість наукових публікацій була присвячена саме визначенню змісту поняття "потенціал". Більшість вчених зазначала важливість вивчення даного поняття та акцентувала увагу на існуванні значних розходжень у визначенні "потенціалу", його сутності, складу та співвідношення з іншими категоріями. Сьогодення також характеризується поживавленням інтересу до дослідження та оцінки потенціалу вітчизняних підприємств. При цьому величина потенціалу вітчизняних суб'єктів господарювання є важливою їх характеристикою як для вітчизняних, так і закордонних інвесторів.

Так, поняття "потенціал" походить від латинського слова "роїепііа", яке означає силу, потужність, можливість, здатність, що існує в прихованому вигляді і здатна виявитися за певних умов. У спеціальному значенні - це ступінь можливого прояву якої-небудь дії, якої-небудь функції. У фізиці поняття "потенціал" характеризує величину потенційної енергії в певній точці простору. При цьому потенційна енергія - це запас внутрішньої енергії, який тіло має в своєму розпорядженні завдяки своєму стану, або енергія взаємодії тіл системи, що визначається їх взаємним розташуванням в просторі. Іноді під "потенційною енергією" мають на увазі будь-яку енергію, яка міститься в системі в прихованому вигляді. В ширшому значенні потенціал - це сукупність чинників, що є в наявності, які можуть бути використані і приведені в дію для досягнення певної мети, результату.

Метою статті є розгляд поняття "потенціал підприємства" та дослідження його за основними видами, формами та структурною організацією.

Виклад основного матеріалу. Поза прив'язкою до конкретної сфери потенціал можна розглядати як здатність матерії переходити від можливості до реальності, від одного стану в інший (наприклад, від старого до нового). При цьому потенціал - це міра єдності досягнутого, яке може бути використане з певною метою, і можливого, тобто досяжного за певних умов. Логічним доповненням до вказаного є рис. 1, на якому виділені основні форми існування

потенціалу, що обумовлюють реалії і перспективи його використання (від явного і використовуваного до прихованого і використовуваного).

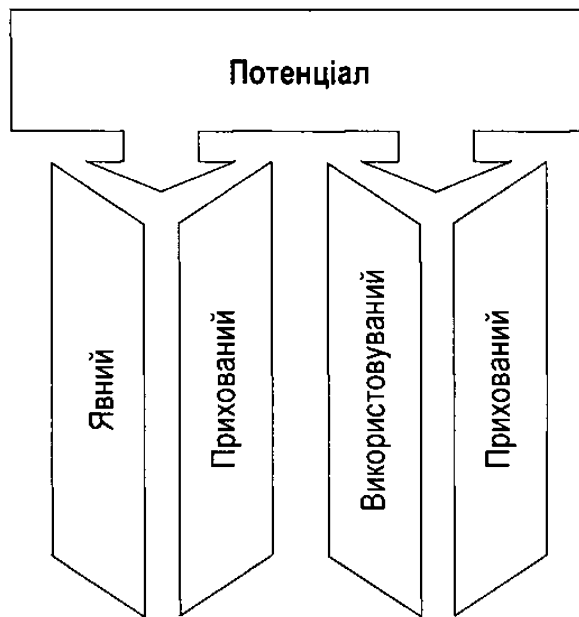

Рис. 1. Основні форми існування потенціалу

Сутність будь-якого об'єкта достатньо повно висвітлюється через його структуру. Тому необхідно розглянути та охарактеризувати структуру потенціалу підприємства. На нашу думку, структура потенціалу підприємства може бути представлена єдністю трьох його складових, а саме:

- ресурсної;
- результативної;
- внутрішньої.

Слід зазначити, що вони співіснують, взаємно передбачають та обумовлюють одна одну та виявляються при використанні як триєдина сутність потенціалу.

Із перелічених трьох складових найбільш широкого розповсюдження набула ресурсна складова, вона є основою для формування потенціалу. Дана складова включає в себе наступні основні компоненти, які мають різне функціональне призначення, а саме: матеріально-технічні, інформаційні,

фінансові, трудові та інші види ресурсів. Залежно від існуючих видів ресурсів можна виділити і наступні види потенціалу (табл. 1).

Зазначені в таблиці 1 види потенціалу певною мірою більшістю вчених об'єднуються у виробничий потенціал. Слід відзначити, що не існує єдиного підходу до визначення виробничого потенціалу підприємства.

Таблиця 1

Види потенціалу у розрізі ресурсів підприємства

Види ресурсів	Вид потенціалу	Визначення
Інформаційні	Інформаційний	адекватна кількість інформації, яка впливає на прийняття управлінських рішень
Технічні	Технічний	кількість і якість засобів праці, їх прогресивна структура, величина виробничих запасів та незавершеного виробництва. Визначається рівнем прогресивності технологій виробництва товарів, робіт, послуг і характеризується показниками ресурсомісткості і якості виробленої продукції
Фінансові	Фінансовий	величина фінансових ресурсів, якими володіє підприємство, а також які може залучити у свою діяльність
Трудові	Трудовий	можлива кількість і якість праці, яку має у своєму розпорядженні трудовий колектив при даному рівні розвитку науки і техніки
Природні	Природно-ресурсний	величина природних ресурсів, якими володіє і розпоряджається підприємство і які використовуються чи можуть бути використаним у процесі виробництва продукції

У науковій літературі одним з перших поняття виробничого потенціалу використав А.І. Анчишкін, включивши в нього набір ресурсів, які в процесі виробництва набувають форми факторів виробництва.

Цей ресурсний підхід до концепції виробничого потенціалу набув досить широкого розповсюдження серед дослідників. Сьогодні найбільш чітко виділяються дві "ресурсні" позиції. Перша - виробничий потенціал являє собою сукупність. Особливість другої ресурсної позиції полягає в трактуванні виробничого потенціалу як сукупності ресурсів, задіяних в процесі виробництва продукції.

Поряд з ресурсним підходом до визначення сутності виробничого потенціалу в нашій літературі зустрічаються й інші його дефініції. Так, Ю.Ю. Донець зазначає, що виробничий потенціал є синонімом виробничої потужності підприємства, об'єднання й тому вважає можливим визначити його як "максимально можливий річний, добовий, вартовий або віднесений до іншої тимчасової одиниці обсяг випуску продукції". Крім того, на його думку, поняття "виробничий потенціал" "носить переважно територіальний характер і поширюється на сукупність виробництв, розташованих на певній території". Е.П. Горбунов під виробничим потенціалом має на увазі масштаби виробництва суспільного продукту і національного доходу. С.А. Белова вважає, що виробничий потенціал є "синтетичним показником рівня розвитку економіки".

Таблиця 2

Порівняльний аналіз визначення виробничого потенціалу як ресурсної складової

Назва публікації	Визначення виробничого потенціалу
Згідно з першою ресурсною теорією	
Л.І. Абалкін "Диалектика социалистической экономики"	узагальнена, збірна характеристика ресурсів
І. Лукінов, А. Оніщенко, Б. Пасхавер "Аграрний потенциал: исчисление и использование"	кількість і якість ресурсів, які розміщує та/або інша господарська система
Д.А. Чернікова "Эффективность использования производственного потенциала и конечные на род хозяйства и результаты"	сукупність ресурсів без врахування реальних взаємозв'язків, що складаються в процесі виробництва
Згідно з другою ресурсною теорією	
Е.Б. Фігурнов "Производственный потенциал социалистического общества"	потенціал характеризує ресурси виробництва, кількісні й якісні їхні параметри, що визначають максимальні можливості суспільства по виробництву матеріальних благ у кожний даний момент
В.І. Свободін "Производственный потенциал сельскохозяйственного предприятия и оценка эффективности его использования"	сукупність спільно функціонуючих ресурсів, що характеризуються здатністю виробляти певний обсяг продукції
Д.К. Шевченко "Проблеми эффективности использования экономического потенциала"	сукупність виробничих ресурсів, об'єднаних у процесі виробництва, що мають певні потенційні можливості в галузі виробництва матеріальних благ і послуг

Виходячи із цих концепцій, у виробничий потенціал включаються різні ресурси. Наприклад, Е.А. Іванов і В.К. Фальцман до них відносять тільки основні виробничі фонди і потужності. Т,С. Хачатуров у виробничий потенціал включає виробничі фонди й кваліфіковані кадри працівників. На думку Е.Б. Фігурнова, до елементів виробничого потенціалу варто віднести ресурси робочої сили, засобів і предметів праці, створені людиною, а також залучені у виробництво запаси корисних копалин. У той же час С. А. Хейнман вважає, що виробничий потенціал повинен містити в собі виробничий апарат і рівень технології, природні ресурси й матеріально-сировинний баланс, існуючу систему комунікацій, техніку, організацію й систему одержання, переробки й переміщення інформації. Невід'ємними складовими виробничого потенціалу, на його думку, є також науково-технічний потенціал і кадри сфери виробництва, їхня кваліфікація й загальна підготовка. В.М. Архіпов до складу виробничого потенціалу вводить виробничі фонди, кадри, ресурси управління й організації виробництва, а також науково-технічну інформацію (результати НДДКР).

Аналіз викладених позицій дає можливість зробити висновок, що виробничий потенціал господарської системи - це сукупність ресурсів, які перебувають в її розпорядженні з метою відтворювальної діяльності. Кількісні і якісні параметри цих ресурсів, а також їх інтеграція, визначають виробничу здатність кожної господарської ланки системи. Процес виробництва об'єднує окремі види виробничих ресурсів в єдине ціле. Лише при їх відповідній комбінації стає можливим процес виготовлення продукції. На цій стадії виробничі ресурси, які формують виробничий потенціал підприємств, стають дієвими елементами процесу виробництва і відтворення, тобто джерелами економічного розвитку.

Друга складова потенціалу - результативна складова, яка є віддзеркаленням результату реалізації наявних можливостей у вигляді нового продукту, товару, роботи, послуги. В межах даної складової потенціал можна поділити на наступні групи:

- 1) абсолютний потенціал, при якому наявні ресурси повною мірою дозволяють забезпечити місію існування підприємства;
- 2) відносний потенціал, який характеризує максимально ефективно можливе використання ресурсів, що залежить від їх споживання та утилізації;
- 3) ефективний потенціал, при якому граничний дохід діяльності підприємства дорівнює маржинальним витратам при відповідному попиті та пропозиції;
- 4) оптимальний потенціал, при якому навіть при мінімальних витратах підприємство здатне здійснювати свою діяльність.

В розрізі результативної складової потенціал також можна поділити на релевантний та нерелевантний. Так, релевантний потенціал - це потенціал, можливості якого відповідають умовам досягнення цілей, змісту виконаних функцій, умовам ефективного функціонування. В свою чергу нерелевантний - потенціал, якісні та кількісні характеристики якого не відповідають досягненню поставлених цілей, змісту функцій і взагалі умовам ефективного функціонування.

Третя складова - внутрішня складова, яка є так званим важелем, що забезпечує дієздатність та ефективність функціонування всіх попередніх елементів. Взагалі ця складова є доволі важливою та комплексною. Тому для її детального аналізу потрібно використовувати різні підходи. У зв'язку з цим, на нашу думку, може бути використаний, передусім, функціональний підхід, тобто розгляд процесу виробництва та реалізації продукції у розрізі об'єктів управління та функціонального спрямування (табл. 3).

Відповідність об'єктів та функціонального спрямування управління діяльністю підприємства видам потенціалу підприємства

Об'єкт управління	Функціональний напрям	Вид потенціалу
Стратегічний розвиток	Стратегічний менеджмент	Управлінський
Процес виробництва	Управління виробництвом	Виробничий
Маркетингова діяльність	Управління маркетингом	Маркетинговий
Фінанси	Фінансовий менеджмент	Фінансовий
Персонал	Менеджмент персоналу	Кадровий
Інформація	Управління інформацією	Інформаційний

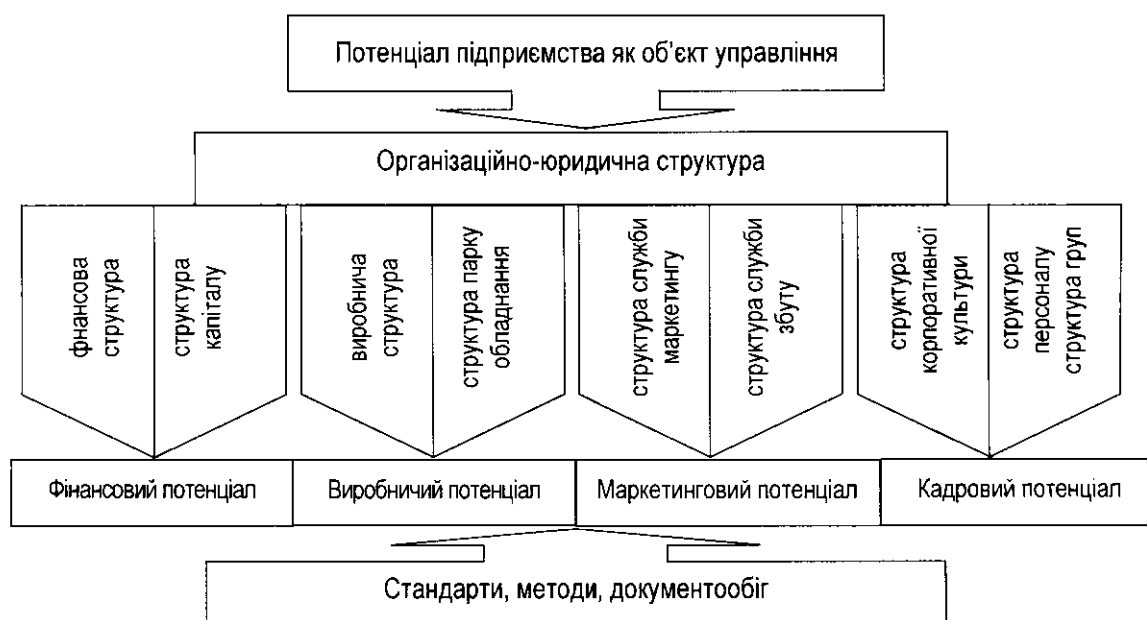

Рис. 2. Взаємозв'язок елементів потенціалу підприємства у розрізі видів

Таким чином, потенціал підприємства, з одного боку, повинен враховувати всі аспекти діяльності і передбачати види потенціалу, подані та деталізовані на рис. 2.

З іншого боку, діяльність вітчизняних суб'єктів господарювання характеризується мінливими умовами та ризиками функціонування як в середині, так і ззовні. Тому з позиції формування підходів щодо їх управління потенціал підприємства доцільно поділяти на дві групи: зовнішній та внутрішній.

Висновки. Проведені дослідження економічної сутності потенціалу підприємства, його видів та форм дозволяють зазначити, що потенціал підприємства є складною та багатоаспектною категорією, яка потребує подальшого дослідження та удосконалення методичних підходів щодо її аналізу, оцінки та прогнозування. Подані у статті види та форми потенціалу сприятимуть більш правильній та точній оцінці формування та ефективного використання потенціалу підприємства.

Список літератури

1. Авдеенко В.И., Котляров В.А. Производственный потенциал промышленного предприятия. - М.: Экономика, 1989.
2. Іщук С.О. Концептуальні засади формування та розвитку виробничого потенціалу промислових підприємств // Регіональна економіка (укр.). - 2005. - № 3. - С. 48-57.
3. Кунцевич В.О. Поняття фінансового потенціалу розвитку підприємства та його оцінки // Актуальні проблеми економіки (укр.). - 2004. — № 7. — С. 123-131.
4. Лапін Є.В., Жулавський А.Ю. Методичні принципи вартісної оцінки виробничого потенціалу підприємств // Вісник Української академії банківської спра- ви. - 2003. -№ 1.- С. 11-16.

Мельник, Т.М. Потенціал підприємства: сутність, форми та види / Т.М. Мельник, О.В. Дейнека // Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць.- Суми: УАБС НБУ, 2007.- Т. 19.- С. 216-223.